

BULHARSKÉ PESNOPOJKY A JEJICH STŘEDOEVROPSKÉ PARALELY

Bohuslav B e n e š , Brno

Při studiu lidové písnosti Slovanů a jejího vztahu k profesionální umělecké literatuře se badatelé v poslední době začínají zabývat také otázkami souvisejícími s výzkumem pololidové literatury. U východních Slovanů k nim patří např. autor rusko-anglické publikace "Lubok" Jurij O v s j a n n i k o v (Moskva 1968), dále Petr B o g a t y r e v (VI. slavistický kongres v Praze 1968), u západních Slovanů pak Julian K r z y Ź a n o w s k i (Paralele, Warszawa 1961) nebo Czesław H e r n a s . V podstatě se shodují v názoru, že pololidové literatura prozaická či veršovaná je jednou z nejrozsáhlejších oblastí tvorby, která v různých historických obdobích nabývala rozličných funkcí a byla jak regenerační zásobárnou profesionální literatury, tak i reservoárem hodnot lidové slovesné tradice. Na českém materiálu to konkrétně ukazuje Josef H r a b ů k (K metodologii studia starší české literatury, Praha 1962) a Robert S m e t a n a (Václavkova Olomouc 1961).

Pololidová literatura, zahrnující jak díla časová a příležitostná, tak i knížky lidového čtení, apokryfy, varianty středověkých povídek, kramářské písně a celý soubor rukopisné literatury písmůcké, dramatické i veršovnícké, není samozřejmě výhradním majetkem západních nebo východních Slovanů, nýbrž je jevem obecně evropským, i když ne všude má stejný význam a funkce. V prostředí jižních Slovanů se této tvorbě věnovala doposud relativně malá pozornost, neboť existence rozsáhlého materiálu tradičního folklóru vyžaduje maximální soustředění badatelských sil. Kromě toho se pololidová literatura začasť považuje za brakový, méněcenný jev, jehož analýza se odsouvá na okraj zkoumání. O existenci pololidové písně se nehovoří ani v moderních příručkách bulharské folkloristiky (C. R o m a n s k a , Bělgarskata narodna pesen, Sofija 1965). Domnívám se proto, že není nevhodné vycházet z výsledků především české a slovenské literární vědy a folkloristiky, v nichž se podává do značné míry ucelený a propracovaný pohled na pololidovou tvorbu a základní poznatky aplikovat na pololidovou literaturu balkánských Slovanů. Ve svém příspěvku chci upozornit na některé styčné body této tvorby a jejich středoevropských paralel, a to na konkrétním příkladu kramářských písní a bulharských letákových písní, obecně známých jako pesnopoJKy.

Pololidová literatura ve Střední Evropě, jejíž součástí je kramářská poezie, plnila v průběhu uplynulých tří století dva základní druhy funkcí: estetické a mimoestetické. E s t e t i c k é f u n k c e kramářských písní jsou vyjádřeny jejich výtvarnou, hudební a slovesnou složkou, mezi nimiž vedoucí funkci má složka slovesná. Srovnáme-li s nimi z tohoto hlediska bulharské pesnopojski, vidíme, že výtvarnou složku své estetické funkce značně opomíjejí, neboť jde v podstatě jen o vytištěný písňový text, takže pozornost publika je maximálně soustředěna na obsah. Tím se pesnopojski od kramářské produkce západních Slovanů, Rakušanů, Němců a Maďarů, jejichž kramářská tvorba byla veskrze doprovázena výtvarnou složkou, i když někdy pozůstávající jen z nápadnější grafické úpravy. Pokud jde o nápěvy, nelze je na základě dochovaných textů dostatečně přesně identifikovat, a proto je prozatím ponechávám stranou.

Nositelům estetické funkce je do značné míry text. Srovnání středoevropské a bulharské produkce přináší zajímavý pohled na některé shody a především na rozdíly. Zatímco středoevropské kramářské tisky ve svých starších vývojových fázích (konec 16. - první třetina 18. stol.) jsou převážně věnovány zpravodajství, do něhož začínají od konce 17. století postupně pronikat baladické zpracování lidských osudů, jsou pesnopojski veskrze proniknuty tradičními látkami z doby turecké okupace, a vybrané epizody se zde zobrazují obdobně jako v historických, případně hajduckých písních. Dochází zde tedy k jistému rozperu mezi současnou tematikou a do jisté míry tradičním způsobem podání. Kramářští autoři, čerpající podněty pro výběr uměleckých prostředků a postupů z nejrůznějších pramenů umělých i folklórních, stačili vytvořit jistou tradici, která je od lidové písně odchylná. Autoři pesnopojsk však přejímají pro svoje děje - ať již čerpané ze současnosti nebo z celkem nedávné historie - tradiční formu osmislabičného verše, kterou lze nalézt v novějších historických písních. Dodnes opěvují lidové hrdiny protitureckého odboje, jako je Stefan Buranov, Jurdan Minčev nebo Stefan Karadža a chválí jejich statečnost a vtip. Nejde ovšem o široká epická plátna, nýbrž na rozdíl od historických písní se autoři soustřeďují na dějově a časově omezenou epizodu, kterou v podstatě popisují (neboť popisný charakter mají i četné dialogy). Sklonem k popisnosti se pesnopojski blíží kramářskému způsobu zobrazování skutečnosti, tedy jednomu ze základních postupů pololidové literatury, v níž dějovost je nahrazována popisností. Pokud však jde o další rysy pesnopojsk, jako je charakteristika postav,

praktičtí, časové určení a výběr vyjadřovacích prostředků, odpovídají jejich texty neopak zestručněným postupům bulharských historických písní pozdního období, přičemž samozřejmě záleží na talentu autora i na době vzniku. Z tradičních prostředků využívají pesnopojski převážně jen e p i f o r :

v taja Stara-planina
v taja gora zelena
če imaš bulče chubavo
če imaš konče chraneno.

4 e p e n a s t r o f :

izleze Stefan da vidi
da vidi Stefan koj ide
chalal ti struvam vsiškoto
vsiškoto moe imane

steře ovšem nemají velkou frekvenci (např. v písni o 180 verších se epifora vyskytuje dvakrát až třikrát). Někdy najdeme i e p i z e u -
x i s :

Pašata duma prođuma
Pašo le, pašo, sultanski

Text se také obvykle netiskne ve strofách a verše nemávají pravidelný rým či asonanci, což opět odpovídá tradičnímu folklóru, tj. bulharským epickým písním. To jsou nejnápadnější shody a rozdíly pesnopojske jak ve srovnání s pololidovou tvorbou Střední Evropy, tak i s vlastním folklórním zázemím. Je třeba podotknout, že jde o pouhé první poznámky či spíše upozornění na typologické příznaky, nikoliv o genetické srovnávání.

Řadu shod najdeme při srovnání jednotlivých složek m i m o - e s t e t i c k ý c h f u n k c í pololidové poezie. K primárním funkcím patří prodej, zpravodajství a zábava při shromáždění většího počtu lidí na trhu a při církevních i světských slavnostech, při nichž řemeslní zpěváci současně prodávají přespívané texty. Písaň je zde tedy prodejním artiklem a tuto funkci si uchovává jak ve Střední Evropě, tak i na Balkáně, ať již jde o rumunské, bulharské nebo srbské písňové letáky. Nepochybně lze srovnat i sekundární mimoeestetické funkce této tvorby, které se realizují při četbě nebo zpěvu pro sebe, kdy jde jen o soukromou zábavu v rodinném kruhu, tedy o činnost zcela nevýdělečnou. Zpravodajství dnes zcela přirozeně ustoupilo do pozadí; posledním historickým ohlasem, ovšem v sentimentální interpretaci, byly např. v Čechách kramářské písně o válce prusko-

rakouské v r. 1866, zatímco bulharské protiturecké hnutí je vděčným námětem pesnopojek dodnes, jak svědčí např. tisk Marina Ivanova Nikolova ze Sofie, povolený do tisku 18.3.1958 a vydaný v r. 1961.

Sledujeme-li vlivy obdobných strukturálních tvarů, jež působily na kramářskou píseň ve Střední Evropě, najdeme zde jistý vliv německé polidové písně, kterou Naumann považoval za kleslou kulturní hodnotu. Nelze se ubránit dojmu, že obdobně jsou leckdy posuzovány pololidové skladby u jižních Slovanů dodnes. Česká a polská kramářská píseň si však zachovává převážně vlastní svérázný tvar veršované novinky bez prozaického doprovodu, běžného v německých tiscích. U východních Slovanů na tvar lubku působilo jednak jeho původní využívání jako ilustrace náboženských tisků a knih, jednak technika holandských a francouzských rytin; ve slovesné tradici převládla lidová epika a satiry. U balkánských Slovanů sem prostupuje vliv vlastní tradice epických historických písní, jež se prosazuje i v soudobé tematice (píseň Cvčar i traktoristka apod.). Ve slovinském a chorvátském prostředí není vyloučen vliv německý a italský - v severní Itálii se mimochodem kramářské písně zpívají s použitím megafonů na trzích dodnes.

Rozbor struktury funkcí pololidové poezie umožňuje srovnávání jejích jednotlivých složek bez zdůrazňování uměleckosti či neumělec-kosti formy. Jde totiž o zcela jiný typ tradice než v lidové slovesnosti; jde v podstatě o komerčně zaměřené sdělení, v němž forma je do jisté míry poplatná objektu zobrazení a vyjadřovací prostředky jsou mnohem skromnější než např. v junáckých písních. Je zajímavé, že živá lidová epika silně ovlivňuje ještě dnes autory pololidových pesnopojek, což svědčí o hluboké tradici na rozdíl od Střední Evropy, kde pololidová literatura byla spíše ovlivněna postikou umělecké profesionální tvorby nebo v novější době lidovou lyrickou či lyricko-epickou písní.

Ve svém příspěvku jsem nechtěl více, než jen upozornit na nutnost zkoumání i okrajových jevů, které oscilují mezi literaturou a lidovou slovesností a svým masovým výskytem ovlivnily na dlouhou dobu estetické představy širokých lidových vrstev. Bylo by záslužné začít se základním výzkumem i v této oblasti.

DIE BULGARISCHEN FLUGBLATTLIEDER "PESNOPOJKI" UND
IHRE MITTELEUROPAISCHEN PARALLELEN

Die sogenannte halbvolkstümliche Literatur, zu der Volksbücher, apokryphe Geschichten, Varianten der mittelalterlichen Erzählungen, Bänkellieder, handschriftliche Prosa der Dorfhistoriker, Dramatiker und "Naturdichter" gehört, war in ihren einzelnen Entwicklungsphasen sowohl der Volksdichtung, als auch der Kunstliteratur nahe und dank ihrer Massensexistenz beeinflusste sie breite Volksschichten. Das Forschungsgebiet der halbvolkstümlichen Literatur ist in der tschechoslowakischen Literaturtheorie methodologisch gut bearbeitet, sodaß ich meine, da3 man diese Ergebnisse auch zum Studium der balkanischen halbvolkstümlichen Poesie gut benützen kann. Auf einigen Stichbeispielen zeige ich Unterschiede sowie auch Übereinstimmungen zwischen den "pesnopoJKi" und den mitteleuropäischen (slawischen und deutschen) Bänkelliedern; ich bin überzeugt, da3 es schon höchste Zeit ist auch in angeführtem Schöpfungsgebiet mit der funktionalen Strukturanalyse der Grenzphänomene zu beginnen, ehe sie verlorengehen werden.